

УДК 321.74:329.12

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.30.32>

ФРАГМЕНТАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ЗАРОДЖЕННЯ ПОПУЛІСТСЬКИХ ТЕНДЕНЦІЙ У ДАНІЇ В 1950–1970-Х РР.

Мирослав Яворський

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
факультет історії, політології та міжнародних відносин,
кафедра політології та державного управління
вул. М. Коцюбинського, 2, 58012 м. Чернівці, Україна*

У своєму дослідженні автор розкриває період партійного життя Данії між 1953 та 1968 рр., який ознаменувався політичним домінуванням соціал-демократичної партії. На початку 1960 р. відбулися значні зміни в економічному та соціальному житті Данії, що призвели до підвищеної політичної активності в суспільстві. З появою нових політичних партій стара чотирипартійна система Данії опинилася під тиском, а виникнення Соціалістичної народної партії призвело до парламентських змін із намаганням здійснити лівий поворот у данській політиці. Автор зазначає, що цьому сприяли світова криза комуністичного руху, загальне розчарування в комуністичних ідеях та усвідомлене бажання частини данського електорату рухатися шляхом побудови соціалістичного суспільства та розбудовувати державу загального добробуту. У статті проаналізовано виникнення внутрішньопартійних суперечок у лівому блоці, які призвели до фрагментації цієї політичної сили та розколу на лівому політичному фланзі.

Автор акцентується на тому, що ультраправа партія «Прогрес» стала певною протиположною лівим політичним силам, які всі зусилля спрямовували на соціальну підтримку населення, будуючи країну загального добробуту. Аналізуючи умови появи та програму партії, автор підкреслює двояку оцінку, яку отримала діяльність партії в данському суспільстві. Використовуючи невдоволення, викликане нафтовою кризою 1973 р., партія «Прогрес», використовуючи популістську риторику та антисистемні гасла, розбудувала антиурядові суперечки та етнонаціональні питання. Водночас саме ця політична сила, на думку автора, порушувала гострі соціальні проблеми, які давно ослаблювали данське суспільство.

Автор зазначає, що поява «Прогресу» відбулася на фрагментації старих партій. «Ліви» мали швидко переорієнтуватися на городян, втрачаючи свій традиційний електорат серед селян. Політично найбезпритульнішою виявилася молодь, яка здійснила культурний стрибок завдяки телебаченню та протестним рухам. Полівіння молодіжної політичної культури стало орієнтиром для нових політичних викликів та суперечило традиційним політичним завданням консервативних данських партій.

Ключові слова: національний соціалізм, фрагментація партій, полівіння данської політики, політичні розколи в соціал-демократичному русі, правий популізм.

Повоєнні зміни в Європі та політика холодної війни позначилися на політичному житті Європи. Данський політикум здійснив рішучі кроки із розбудови парламентаризму та пошуку власного шляху до побудови держави загального добробуту. Метою статті є аналіз політичного ландшафту Данії упродовж 1950–1970-х рр., зосередження уваги на еволюції поняття «політика» та появи популістських партій. Основним завданням нашого дослідження є аналіз партійних взаємостосунків, причин фрагментації традиційних партій та нових викликів, які виникли в результаті суспільно-політичних змін у Данії.

На сучасному етапі розвитку політичної науки політичне життя скандинавських країн перебуває у фокусі інтересу науковців цілого світу. На нашу думку, відкрита та чесна картина партійного життя Данії знайшла відбиття в дослідженнях таких данських істориків, як П. Хельге, М. Клімке, Д. Пекельдер, Й. Ларсен, Е.-У. Остергард, Г. Бонде, М. Бьос, Дж. Тельгард, А. Гоннет та ін. Матеріали данських газет *Jyllands-Posten*, *Politiken*, *Berlingske* стали важливим джерелом досліджень цього періоду. Серед українських дослідників варто назвати Н. Мурза, А. Бульвінського, Р. Кривоноса, Д. Голота, які зробили певний внесок у дослідження данської історії.

У Данії після визволення країни від німецької окупації було створено тимчасовий уряд із представників ключових політичних партій та угруповань руху Опору, який після парламентських виборів 30 жовтня 1945 р. змінив право-ліберальний уряд під проводом партії Венстре (дан. *Venstre*), очолюваний К. Крістенсеном (1880–1962). Після прийняття нової Конституції 1953 р. Данія отримала однопалатну систему з Фолькетингом як єдиним законодавчим органом. Щодо ситуації на міжнародній арені, то, відбудовуючи економіку в рамках плану Маршалла, Данія відмовилася від політики нейтралітету та приєдналася до Організації Північно-Атлантичної Угоди (НАТО) [1, с. 30].

На політичному полі Данії період із 1953 по 1968 рр. був періодом стабільного панування соціал-демократії. Лівоцентристська Соціал-демократична партія Данії (дан. *Socialdemokraterne*) утримувала владу упродовж 15 років, і дослідники пояснюють її успіх економічним піднесенням наприкінці 1950-х – так званих «щасливих 60-х». Більшість політичних діячів соціал-демократичної партії були вихідцями з робітничого класу та профспілкового руху, тому користувалися підтримкою значної частини данського суспільства. Неабияка прихильність данців до соціалізму проявилася ще в середині XIX ст., коли соціалістичні ідеї поширилися по всій Європі, але у другій половині 20-х рр. XX ст. завдяки стрімкому росту робітничого класу та міського населення партія мала більший вплив на життя людей. На нашу думку, в Данії був власний глибокий соціальний фундамент, який сприяв особливому розумінню соціалізму. Характер соціальної взаємодії в суспільстві визначили протестантські традиції, кооперативний рух, соціальна довіра, досвід спільної співпраці та данська ментальність, схильна до компромісів та взаємопідтримки. На думку дослідника П. Сальвесона, особливість данського соціалізму полягає в тому, що він заснований на деволюції в поєднанні з місцевими та регіональними концепціями влади (деволюція – врегульоване законом передання повноважень центрального уряду суверенної держави уряду на субнаціональному рівні. Це форма децентралізації) [2].

Отже, на фоні соціал-демократичного політичного панування в Данії існувала тісна співпраця між Лівою (Венстре, *Venstre*, партія консервативно-ліберального спрямування) та Консервативною народною партією (дан. *Det Konservative Folkeparti*, KF). Оскільки Венстре через протиріччя в галузі оборонної політики не змогла підтримати уряд із консервативною участю, жодні вибори у той час не змогли зібрати більшість проти соціал-демократії, щоб сформувати буржуазний уряд. Тільки зі зміною партійного керівництва у середині 1960-х рр. стала можливою співпраця радикалів та буржуазії.

Чи не найбільшим політичним потрясінням цього часу став кінець старої чотирипартійної політичної системи. Панування Лівої, Консервативної народної партії, Радикальної лівої та Соціал-демократичної партій було оскаржене появою нової партійної формації на виборах 1960 р. Нею стала Соціалістична народна партія Данії (дан. *Socialistisk Folkeparti*, SF). Новий політичний фаворит був заснований поміркованими членами Комуністичної партії Данії на чолі з А. Ларсеном (1897–1972), які були виключені зі складу ДКП за критику щодо радянського втручання в Угорську революцію 1956 р. Досвідчений комуніст,

організатор та агітатор А. Ларсен прагнув сформувати нову концепцію соціал-демократії, позбавлену впливу СРСР, але орієнтовану на побудову комунізму. Популярний народний соціалізм став виразною та особливою течією в північних країнах Європи у XX ст. Програма партії критикувала капіталізм, «який не заснований на повазі до людини», проголошувала розвиток нових соціалістичних перспектив, рівності, розвитку соціалістичної демократії, посилення всіх форм народної економічної діяльності, таких як споживча кооперація та кооперативний рух, мир та активний нейтралізм [3]. Наприкінці 1950-х рр. всесвітній комуністичний рух опинився в глибокій кризі, тому поява СНП стала початком «нової ери», яка відкинула логіку холодної війни та запропонувала гуманну, прогресивну картину соціалістичного майбутнього: зміцнення миру та боротьба з імперіалізмом. Новостворена партія стала «третьою силою» данської політики [4, с. 53].

Поява телебачення наприкінці 1950-х рр. посприяла яскравій передвиборчій програмі А. Ларсена. Згодом данська преса назве його «першим екранним виборчим тролем», адже інтерв'ю записувалося з лікарняного ліжка, куди Ларсен потрапив після автомобільної аварії, за 8 днів до виборів. Подякувавши мамі за віру в нього і підтримку, Ларсен розтопив холодні серця данських виборців [5]. На виборах 1960 р. партія прийшла у Фолкетинг, отримавши 11 місць, остаточно витіснивши комуністів із парламенту, хоча з 11 членів СНП у парламенті 9 були колишніми комуністами. Їм часто дорікали, що ті залишилися комуністами, лиш на вибори натягнули маску соціал-демократії. Вже тоді А. Ларсен визначив важливі пріоритети формування партії: «Слід ходити на двох ногах», поєднуючи парламентську роботу та залучення низових організацій [4]. Нова політична сила мала намір брати участь в уряді разом із соціал-демократами для того, щоб разом здійснити поворот данської політики вліво. Хоча урядове співробітництво так ніколи і не було реалізоване, але упродовж 1966–1968 рр. СНП виступала гарантом соціал-демократичного уряду, створивши так званий «червоний кабінет» [6].

Активна суспільно-політична позиція данців знаходила відображення в матеріалах Науково-дослідного інституту Галлапа в Данії, який упродовж 1950–1970-х рр. проводив постійне опитування думок щодо великих і дрібних справ, які впливали на повсякденне життя данців і стали важливими показниками того, щоб зрозуміти данський менталітет, історію культури та політичну історію. Згідно з опитуванням Галлапа, «найгіршою» партією 1960 р. була комуністична. Відразу виборців викликали її «диктаторський стиль правління, комуністична ментальність, підривна діяльність та бажання світової смуги, грабунків та розпалювання світової пожежі» [7].

Можемо стверджувати, що партія А. Ларсена заповнила прогалину в політичному спектрі між догматичною КПД та традиційною соціал-демократією, яка впевнено просувалася до центру на догоду уряду, тим самим звільняючи лівий фланг. SF запропонувала нову точку зору, новий акцент дискусій, не будучи комуністичною. На порядку денному обговорювалися проблеми світової політики, робітничі рухи, членство Данії у НАТО та ін. Отже, революційні парламентські вибори 1960 р. остаточно продемонстрували перемогу соціал-демократії, адже соціал-демократи посіли 77 місць, Соціалістична народна партія – 11.

Нові вибори 1964 р. не принесли істотних зрушень на політичному полі, спроби сформувати широкий уряд не вдалися, але підтримка радикалів була прохолоднішою, ніж раніше. Під час наступних виборів у 1966 р. відбулося зближення соціал-демократів і Соціалістичної народної партії. На виборах 1966 р. соціал-демократи та Соціалістична народна партія здобули комбіновану більшість у парламенті, в якій Соціалістична народна партія отримала 20 місць та підтримала формування уряду соціал-демократів у меншості. Співпраця тривала лише рік і призвела до конфліктів всередині Соціалістичної народної

партії під час голосування про замороження державних витрат на соціальні потреби. Дискусії про економію витрат у суспільстві загального благоденства почали лунати гостріше. У 1967 р. від СНП відкололася частина членів, утворивши партію лівих соціалістів. Ліві вважали себе справжніми захисниками робітничого класу, критикували соціал-демократію і профспілковий рух, залежність данського бізнесу від інтересів Заходу та США [8].

Виборча кампанія 1968 р. була короткою, і її висвітлення на телебаченні нагадувало справжню арену боротьби. Вибори відбулися 23 січня 1968 р. Журналісти ЗМІ активізували очікування виборців, хто і з ким утворить уряд, їх інтерес зупинився на трьох буржуазних данських партіях. Радикали заявляли, що не підтримуватимуть соціал-демократичний уряд, тому безпосередньо перед виборами всі очікували зближення буржуазних партій. Радикальна Ліва вперше прийшла до уряду разом із Лівими та Консервативною народною партією: це було справжнім політичним експериментом. За результатами виборів Соціалістична народна партія втратила 9 місць, Ліві отримали 4 місця в парламенті. Керівник SF А. Ларсен пішов у відставку, у 1969 р. його заступив С. Оман. Відколовшись від Соціалістичної народної партії, Ліві соціалісти (дан. Venstresocialisterne), утворили крайнє ліве крило на політичній мапі Данії та проіснували з 1967 по 2013 рр. У 1989 р. вони заснували Червоно-зелений альянс разом із Комуністичною партією Данії та Партією соціалістичних робітників, відстоюючи соціалізм та виступаючи за антикапіталізм. Отже, фрагментація в колі соціалістичних партій продемонструвала значні зміни, які відбулися на політичному полі соціал-демократії. Розкол лівих сил демонстрував як ідеологічні, так і соціальні розбіжності. Нові можливості політичної пропаганди та використання ЗМІ активізували нові верстви виборців, які прагнули втілення власних політичних та соціальних проектів [9].

У досліджуваній період 1960–1970-х рр. данське суспільство, як і вся світова спільнота, характеризувалося великим рівнем відкритості. Саме поняття «політика» стало розглядатися ширше та об'ємніше. Воно включало родинні та сексуальні стосунки, виховання дітей тощо. Поширений у світі масовий антивоєнний рух проти війни у В'єтнамі став феноменом світової молодіжної культури, призвівши до радикалізації політичних симпатій. Розвиток засобів масової інформації відіграв важливу роль у виборчих перегонях, коли у кожен данський дім «приходили» партійні агітатори, які працювали журналістами телебачення чи радіо [10].

Справжнім вибухом, неочікуваним вторгненням у політичне життя Данії та новим політичним феноменом стала поява данської партії «Прогрес», заснованої в 1972 р. юристом М. Гліструпом (1926–2008). Партія свідомо і відкрито позиціонувала себе на політичній мапі як права популістська партія. Вона закликала до радикального зменшення податків, у тому числі зняття податку на прибуток, скорочення державних витрат, розпуску більшості держслужбовців, скасування дипломатичної служби та оновлення 90% законодавчих актів [11].

У Данії так само, як і в інших скандинавських країнах, популізм не мав глибокого коріння. Фашизм і нацизм не мали підґрунтя упродовж 1930–1940-х рр. і тільки з кінця 1980-х рр. почав активно зростати екстремізм нового типу, який базувався на етнонаціональній ксенофобії. Відомо, що популістські рухи виникають як реакція на нездатність держави захищати найслабших, та соціальна підтримка у суспільстві знаходиться під загрозою. Економічна криза 1973 р. стала першим викликом, який призвів до політичної активності політично байдужих та політично безпритульних. Економічний підйом 1960-х рр. спричинив залежність Данії від нафти арабських країн-експортерів, тому подорожчання нафти в Данії створило великі економічні проблеми.

У партійній програмі «Прогрес» виступав не тільки за зниження податків і витрат, обмеження втручання держави, а й за збільшення фінансування охорони здоров'я та пенсійної системи, що також зумовило справжнє вибухове зростання її популярності під час опитувань громадян. Харизматичний лідер партії «Прогрес» М. Гліструп упродовж своєї політичної кар'єри дозволяв собі різкі антиподаткові та антибюрократичні виступи, які користувалися широкою підтримкою виборців Данії. Можна сказати, що ця особа розділила данське суспільство. В той час як помірковані та консерватори вважали Гліструпа політичним провокатором, інша частина данців вважає і нині, що Данія має за що подякувати М. Гліструпу, адже він був не провокатором, а унікальним новатором, який зумів побачити сучасні проблеми та розпочати необхідні дискусії, які були закриті для обговорення не тільки пересічним громадянам, а й політикам, хоча його суперечливий стиль часто затьмарював зміст [12]. На виборах 1973 р. Прогресивна партія (партія «Прогрес», дан. *Fremskridtspartiet*) отримала 15,9% голосів на парламентських виборах. Це був другий результат після Соціал-демократів, які набрали 25,6% (46 місць) на Загальних виборах у Данії. Партія М. Гліструпа отримала 28 місць у парламенті, випередивши Венстре (22 місця), соціальних лібералів (20 місць), Консервативну партію (16), Центр демократів (14), Соціалістичну народну партію (11). Загальні вибори відбулися в Данії 4 грудня 1973 р. та спричинили так званий «виборчий землетрус», адже до складу парламенту увійшло 5 нових партій і більше половини членів парламенту були змінені. Соціал-демократична партія, яка не привела уряд меншості до виборів, втратила третину своїх місць. Після виборів П. Хартлінг (1914–2000), лідер ліберальної Венстре, сформував найменший уряд меншості за всю історію Данії з 22 місцями з 179, але цей уряд не мав і більшості проти нього. Його підтримали партія «Прогрес», Консервативна народна партія, Соціально-ліберальна партія, Центр демократів та Християнська народна партія [13].

Попередній політичний досвід М. Гліструпа навчив його того, що провокації часто окупаються. За свідченнями сучасників, часом він був не просто провокативним, а хуліганом, і, коли його просили сповільнитися, він відповідав: «Мені потрібно охопити все населення, а не лише невелику еліту, яка читає довгі розумні статті». Шлях конфлікту, конфронтації, який він вказав данцям, може, був поясненням того, чому так багато людей відвернулися від нього. Упродовж 1970–1980-х років партія «Прогрес» утримувала від 15 до 20% депутатських мандатів у Фолькетингу. У виступах Гліструп наголошував на тому, що у зв'язку з економічною кризою та мінливою віковою структурою суспільства держава має економити, і це стосується всіх членів суспільства. Він наголошував на тому, що багатії майже всіх демократичних країн стають багатшими, зростає розрив між бідними та багатими. Виступи Гліструпа мали довге відлуння в публічній дискусії. Тільки за перший місяць після його телевізійної появи вийшло понад 600 статей, читацьких обговорень, сатиричних малюнків та коментарів. На думку членів громадських слухань та дискусій старі політики не розуміли важливості питань оподаткування та державних заощаджень. У них було одне бажання – дистанціюватися від партії «Прогрес» [14].

Перебуваючи у в'язниці у 1983 р. за ухилення від несплати податків М. Гліструп дозволив собі кілька провокаційних заяв расистського характеру, чим вкотре привернув увагу ЗМІ і допоміг своїй партії на парламентських виборах підвищити електоральний успіх з 3,6% в 1984 р. до 9% в 1988 р. Гліструп упродовж політичної кар'єри зазнав крутої еволюції власних політичних поглядів: від «анархо-лібертаріанської» програми до націоналістичних, антиіммігрантських та антимусульманських закликів у 1980-х рр. Його партія – яскравий представник популістської сили, яка почала з антиподаткового популізму та перейшла до більш небезпечного – етнонаціонального.

Загалом період 1953–1968 рр. ознаменувався політичним домінуванням соціал-демократії. Розширення політичного ландшафту призвело до краху старої чотирипартійної системи. Відраза до Комуністичної партії Данії сприяла стрімкому злету Соціалістичної народної партії, але внутрішньопартійні суперечки призвели до фрагментації і цієї політичної сили, продемонструвавши розкол на лівому політичному фланзі. Поява ультраправої партії «Прогрес» постала політичною силою, яка виросла в протестному середовищі та підготовувалася популістською риторикою та антисистемними гаслами. Саме ця політична сила проторувала шлях популістам, які у наступні роки стануть феноменом не тільки Данської, але й європейської політики.

Список використаної літератури

1. Країни світу і Україна: енциклопедія. В 5 т. Т. 1: Північна Європа. Київ : Видавництво «Фенікс», 2017. 564 с.
2. Короткий оксфордський політичний словник / Пер. з англ.; За ред. І. Макліна, А. Макмілана. Київ : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2006. 789 с.
3. Principprogram for Socialistisk Folkeparti oktober 1963. URL: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/principprogram-for-socialistisk-folkeparti-oktober-1963/>
4. Martin Klimke, Jacco Pekelder. Between Prague Spring and French May: opposition and revolt in Europe 1960–1980. 2011.
5. Jørgen Larsen. Valgets første skærmtrøld. Berlingske -Torsdag d. 27. januar 2005. URL: <https://www.berlingske.dk/kultur/valgets-foerste-skaermtrold>
6. Valgtema: Socialdemokraternes tid 1953–1968. Danmarkshistorien. URL: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/valgtema-socialdemokraternes-tid-1953-1968/>
7. Gallup 1960: Hvilket parti nærer De størst uvilje imod? Danmarkshistorien. URL: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/gallup-1960-hvilket-parti-naerer-de-stoerst-uvilje-imod/>
8. Venstresocialisterne: “...foruden 5-øren: faglig politik i socialistisk perspektiv”, 1968. URL: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/venstresocialisterne-foruden-5-oeren-faglig-politik-i-socialistisk-perspektiv-1968/>
9. Полудан Хельге. История Дании. Политические перемены 60-х годов. URL: <https://history.wikireading.ru/182505>
10. Jørgen Fink. Det politiske liv i 1970'erne. Danmarkshistorien. URL: <https://danmarkshistorien.dk/perioder/ef-og-krisetider-1973-1989/det-politiske-liv-i-1970erne/>
11. Cook, Chris; Francis, Mary (1979). The first European elections: A handbook and guide. London: Macmillan Press.
12. Danmark har meget at takke Gli-strup for Borsen/-20. jun 2010. URL: <https://borsen.dk/nyheder/politik/pia-k-danmark-har-meget-at-takke-glistrup-for-90ren>
13. Denmark. Elections December, 4 1973. URL: http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/DENMARK_1973_E.PDF
14. Anne-Mari Glistrup. Mogens Glistrup er stadig med. Jyllands-Posten. 28.05.2016.

**FRAGMENTATION OF POLITICAL PARTIES AND THE ORIGIN
OF POPULIST TENDENCIES IN DENMARK IN 1950–1970****Myroslav Yavorskyi***Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Faculty of History, Political Science and International Relations,
Department of Political Science and Public Administration
Kotsyubynsky str., 2, 58012, Chernivtsi, Ukraine*

In this study, the author reveals the period of Danish party life between 1953 and 1968, which was marked by the political dominance of the Social Democratic Party. In the early 1960s, significant changes took place in the economic and social life of Denmark, which led to increased political activity in society. With the emergence of new political parties, the old four-party system of Denmark came under pressure and the emergence of the Socialist People's Party led to parliamentary changes, trying to make a left turn in Danish politics. The author notes that this was facilitated by the global crisis of the communist movement, the general disappointment with communist ideas and the conscious desire of part of the Danish electorate to move by building a socialist society and building a welfare state. The article analyzes the emergence of intra-party disputes in the left bloc, which led to the fragmentation of this political force and the split on the left political flank.

The author emphasizes that the emergence of the far-right Progress party emerged as a kind of counterweight to left-wing political forces, which directed all efforts to social support of the population, building a country of general welfare. Analyzing the conditions of the party's appearance and program, the author emphasizes the double assessment of the party's activity in Danish society. Taking advantage of the discontent caused by the 1973 oil crisis, the Progress party, using populist rhetoric and anti-system slogans, stirred up anti-government disputes and ethno-national issues. At the same time, it was this political force, according to the author, that raised acute social problems that had long weakened Danish society.

The author notes that the emergence of "Progress" was reflected in the fragmentation of the old parties. The "left" had to quickly reorient to the townspeople, losing its traditional electorate among the peasants. The most politically homeless were the Danish youth, who made a cultural leap through television and participation in protest movements. The left-wing bias of youth political culture became a reference point for new political challenges and exacerbated contradictions with the traditional political goals of conservative Danish parties.

Key words: national socialism, fragmentation of parties, left-wing bias of Danish politics, political divisions in the social democratic movement, right-wing populism.